Qabul qilindi: 23-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 25-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 27-noyabr 2026-yil

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA “ALOHIDA OLINGAN SO‘ZLAR” MASALASINING O‘RGANILISH TARIXI

Zulfiya Hashimjanova Rahimova
Andijon davlat pedagogika institute, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasi o‘qituvchisi
Ro‘zimatova Farangis Baxtiyorjon qizi
Andijon davlat pedagogika institute Pedagogika fakulteti, boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi
Abdunazarova Madina Vali qizi
Andijon davlat pedagogika institute, Pedagogika fakulteti, boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

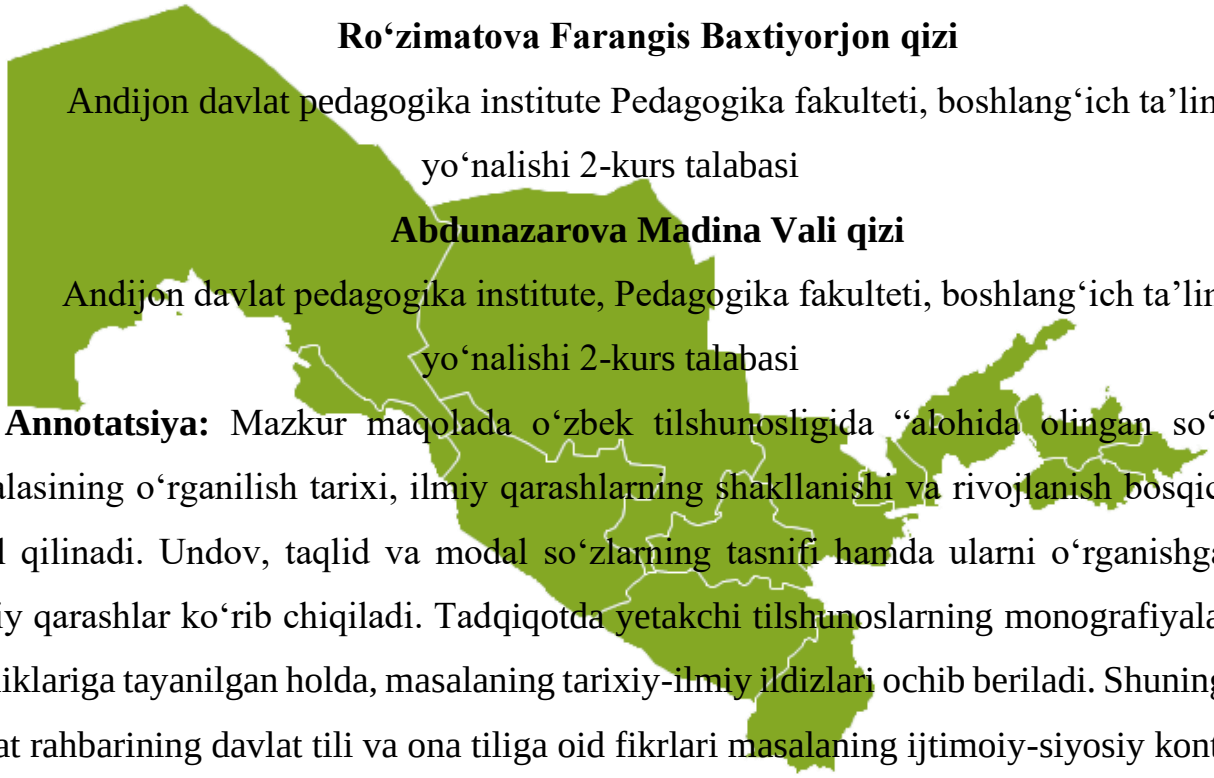

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilshunosligida “alohida olingan so‘zlar” masalasining o‘rganilish tarixi, ilmiy qarashlarning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Undov, taqlid va modal so‘zlarning tasnifi hamda ularni o‘rganishga oid asosiy qarashlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda yetakchi tilshunoslarning monografiyalari va darsliklariga tayanilgan holda, masalaning tarixiy-ilmiy ildizlari ochib beriladi. Shuningdek, davlat rahbarining davlat tili va ona tiliga oid fikrlari masalaning ijtimoiy-siyosiy konteksti sifatida keltiriladi.

Kalit so‘zlar: undov so‘zlar, taqlid so‘zlar, modal so‘zlar, tilshunoslik tarixi, leksik qatlam, nutq madaniyati.

Аннотация: В статье анализируется история изучения «обособленных слов» (alohida olingan so‘zlar) в узбекском языкознании, а также формирование и этапы развития научных взглядов по данному вопросу. Рассматриваются классификация междометий, звукоподражательных и модальных слов и основные подходы к их изучению. На основе монографий и учебников ведущих лингвистов раскрываются историко-научные истоки проблемы. Высказывания главы государства о государственном языке и родном языке приводятся как общественно-политический

контекст рассматриваемого вопроса.

Ключевые слова: междометия, звукоподражательные слова, модальные слова, история языкознания, лексический пласт, культура речи.

Kirish

O‘zbek tilshunosligida “alohida olingan so‘zlar” masalasi uzoq tarixga ega bo‘lib, bu masala tadqiqotchilar tomonidan turli davrlarda turlicha talqin etilgan. Alohida olingan so‘zlar deganda, odatda, mustaqil so‘z turkumlaridan farqli ravishda, gapda alohida o‘rin tutuvchi, lekin nominativ ma’nodan ko‘ra ko‘proq hissiyot, taqlid yoki modal munosabatni ifodalovchi so‘zlar guruhi tushuniladi. Bu guruhga undov so‘zlar, taqlid (tasviriy) so‘zlar va modal ma’no ifodalovchi so‘zlar kiradi.[1] Masalaning ilmiy asoslari XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab shakllana boshlagan bo‘lsa-da, uning ildizlari qadimgi turkiy yozma yodgorliklar va lug‘atchilik an’anasiga, xususan, XI asrdagi “Devonu lug‘otit turk” asariga borib taqaladi.[2] Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili xalqimiz uchun milliy o‘zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma’naviy boylik, buyuk qadriyatdir”.[3] Bu fikr tilning barcha qatlamlari, jumladan, alohida olingan so‘zlarning ham til boyligi tarkibidagi o‘rnini baholashda umumiy ma’naviy yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

O‘zbek tilshunosligida taqlid va tasviriy so‘zlarni, ya’ni alohida olingan so‘zlarning muhim bir qismini o‘rganishning ilmiy asoslari R. Qo‘ng‘urovning “O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar” (1966) monografiyasi bilan mustahkamlandi.[4] Ushbu fundamental tadqiqotda tasviriy so‘zlarning umumiy xarakteristikasi, tuzilishi, so‘z yasalishidagi o‘rni va sintaktik vazifalari atroflicha tahlil qilingan. Muallifning ko‘rsatishicha, turkiy tillar doirasida bu vositalar A. Kononov, N. Baskakov, M. Yunusaliev kabi olimlar tomonidan ham tadqiq

[1]Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va boshq. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
[2]Koshg‘ariy M. Devonu lug‘otit turk: 3 jildlik. – Toshkent: Fan, 1960–1963.
[3]Mirziyoyev Sh. O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi, 2019-yil 21-oktabr. – URL: https://president.uz/oz/lists/view/2953 (murojaat sanasi: 2026-yil 26-noyabr).
[4]Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar. – Toshkent: Fan, 1966. – 143 b.

etilgan.[5] R. Qo‘ng‘urovning ushbu asari keyingi tadqiqotlar uchun nazariy poydevor vazifasini o‘tagan.

Keyingi bosqichda N. Mahmudov va A. Nurmonovlarning “O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis)” (1995) asari alohida olingan so‘zlarning sintaktik tabiatini yoritishda muhim o‘rin tutdi. Ushbu darslikda undov, taqlid va modal so‘zlar mustaqil so‘z turkumlaridan farqli ravishda, gapda alohida sintaktik vazifalarni bajaruvchi birliklar sifatida talqin etiladi.[6] A. Nurmonovning “O‘zbek tilshunosligi tarixi” (2002) fundamental tadqiqoti esa masalaning tarixiy-ilmiy ildizlarini ochib berishda alohida ahamiyatga ega bo‘ldi.[7] Ushbu asarda o‘zbek tilshunosligining turli davrlaridagi qarashlar tizimli ravishda tahlil qilinib, alohida olingan so‘zlar masalasining rivojlanish dinamikasi ko‘rsatib berilgan. Til siyosatining umumiy ijtimoiy konteksti haqida Prezident Shavkat Mirziyoyev 2024-yildagi tabrigida shunday degan: “Yuksak taraqqiy etgan demokratik davlatlarda bo‘lgani kabi davlat tili butun jamiyatni, tili va millatidan qat’i nazar, barcha fuqarolarni yagona xalq sifatida birlashtirishga xizmat qilishi zarur”.[8] Bu fikr davlat tilining umumiy ijtimoiy vazifasiga tegishli bo‘lib, alohida olingan so‘zlar masalasi ham shu til makonining ilmiy jihatdan o‘rganilishi doirasiga kiradi.

Zamonaviy tilshunoslikda alohida olingan so‘zlar masalasi yangicha yondashuvlar asosida o‘rganilmoqda. Jumladan, M. Shuhratovaning “Alohida olingan so‘zlar va ularning tilshunoslikdagi o‘rni” (2026) maqolasida ushbu so‘zlarning leksik-semantik, grammatik va uslubiy xususiyatlari, nutqdagi vazifasi hamda matn tarkibida tutgan o‘rni keng tahlil qilingan.[9] Tadqiqotda alohida olingan so‘zlarning nutqiy ta’sirchanligi, inson tafakkuri bilan bog‘liqligi va kognitiv jihatlari ham yoritib berilgan. Rasmiy sohada davlat tilidan foydalanish madaniyati masalasi ham dolzarb bo‘lib qolmoqda: Prezident Shavkat

[5]Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar. – Toshkent: Fan, 1966 (“Tasviriy so‘zlarning o‘rganilish tarixidan” bo‘limi).
[6]Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
[7]Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
[8]Mirziyoyev Sh. O‘zbek tili bayrami va o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining 35 yilligi munosabati bilan O‘zbekiston xalqiga bayram tabrigi, 2024-yil 21-oktabr. – URL: https://president.uz/oz/lists/view/7628 (murojaat sanasi: 2026-yil 26-noyabr).
[9]Shuhratova M. Alohida olingan so‘zlar va ularning tilshunoslikdagi o‘rni // Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya. – 2026. – 5(14). – B. 27–28. – DOI: 10.5281/zenodo.20622459.

Mirziyoyev 2026-yildagi bayram tabrigida “Davlat tiliga hurmat davlat xizmatining sifatida ham ko‘rinishi kerak”, deb ta’kidlagan.[10] Shu nuqtai nazardan, undov va modal so‘zlarni rasmiy hamda badiiy nutqda uslubga mos qo‘llash ham nutq madaniyatining tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Alohida olingan so‘zlar masalasining yana bir muhim jihati shundaki, bu birliklar tilning leksik boyligini tashkil etuvchi o‘zlashma qatlam bilan ham bog‘liqdir. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, o‘zbek tili leksikasi tarixan fors-tojik va arab tillaridan, keyinchalik rus tili va u orqali Yevropa tillaridan o‘zlashgan so‘zlar hisobiga boyib borgan.[11] Bu jarayon, birinchi navbatda, undov va modal so‘zlar tarkibining kengayishiga ta’sir ko‘rsatgan. Masalan, undov so‘zlar orasida (*afsus*, *ofarin*, *hayhot*) hamda modal so‘zlar orasida (*balki*, *ehtimol*, *albatta*) arab va fors tillaridan o‘zlashgan birliklar mavjud. Prezidentimizning ona tilimiz “asrlar sinovidan bezavol o‘tib kelayotgan buyuk va bebaho ma’naviy boyligimizdir”[12] degan ta’rifi tilning barcha qatlamlari, jumladan, alohida olingan so‘zlarga ham tegishli. Undov va modal so‘zlar insonning ichki kechinmalarini, so‘zlovchining voqelikka munosabatini ifodalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

O‘zbek tilshunosligida “alohida olingan so‘zlar” masalasi R. Qo‘ng‘urovning 1966-yildagi monografiyasidan boshlab bugungi kungacha izchil o‘rganib kelinmoqda. Dastlab tasviriy va taqlid so‘zlarga qaratilgan tadqiqotlar doirasi keyinchalik undov va modal so‘zlarning grammatik-semantik xususiyatlari hamda nutqdagi kommunikativ vazifalarini tahlil qilishga kengaydi. N. Mahmudov va A. Nurmonovning darsligi masalaning sintaktik asoslarini yoritdi, A. Nurmonovning tarixiy tadqiqoti esa uning ilmiy an’analarini ochib berdi. Zamonaviy tadqiqotlarda (M. Shuhratova) alohida olingan so‘zlarning kognitiv jihatlari va nutqiy ta’sirchanligi o‘rganilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning davlat tili va ona tilining ma’naviy boylik ekaniga oid fikrlari esa mazkur masalani o‘rganishning

[10]Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston xalqiga bayram tabrigi (O‘zbek tili bayrami munosabati bilan), 2026-yil 21-oktabr. – URL: https://uza.uz/ar/posts/ozbekiston-xalqiga-bayram-tabrigi_925963 (murojaat sanasi: 2026-yil 26-noyabr).
[11]Ne’matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
[12]Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston xalqiga bayram tabrigi (O‘zbek tili bayrami munosabati bilan), 2023-yil 21-oktabr. – URL: https://president.uz/oz/lists/view/6784 (murojaat sanasi: 2026-yil 26-noyabr).

ijtimoiy-siyosiy kontekstini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Koshg‘ariy M. Devonu lug‘otit turk: 3 jildlik. – Toshkent: Fan, 1960–1963.

2. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

3. Ne’matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

4. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.

5. Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar. – Toshkent: Fan, 1966. – 143 b.

6. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va boshq. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

7. Shuhratova M. Alohida olingan so‘zlar va ularning tilshunoslikdagi o‘rni Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya. – 2026. – 5(14). – B. 27–28.

